

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND „RITUALUL UNIRII PRIN MOARTE”

Furtună A. (Chișinău, Moldova)

Scopul demersului nostru este de a stabili vechimea, evoluția și aria de răspândire a unui fenomen cultural numit, în mod convențional, „ritualul unirii prin moarte”. Fenomenul respectiv a fost studiat de către cunoscuți arheologi: Nicolaescu-Plopșor D. și Wolski W., Comșa E., Sîrbu V., Emandi E., Spinei V. etc. Ritualul, de care aminteam mai sus, a lăsat urme atât în creația populară, cât și în cea cultă. Și acest aspect al problemei vizate a fost cercetat. Ne referim la nume de prestigiu: A. Gorovei, A. Fochi, Gh. Vrabie, Al. I. Amzulescu, D. Trută, S. Ispas, L. Berdan, A. Hâncu. Se cere, însă, subliniat faptul că „ritualul unirii prin moarte” a fost studiat în paralel (aparte) de către arheologi și etnologi. Până în prezent nu cunoaștem un studiu temeinic care ar face conexiunea între materialul arheologic și etnologic, material ce stă la baza temei luate în discuție. Prin urmare, vom merge pe calea unei cercetări interdisciplinare.

Pentru început venim cu unele considerații generale privind riturile funerare. Astfel, conform lui I. Ghinoiu, arheologii și antropologii sunt de acord că spre sfârșitul paleoliticului omul a început să poarte o anumită grijă și protecție trupurilor neînsuflețite (...). Focul, aerul, pământul și apa, principiile fundamentale considerate de filosofii greci prearistotelici, au generat tot atâtea medii și rituri funerare: înhumarea, incinerarea, ritul funerar acvatic și expunerea cadavrelor (...). Generalizând materialul documentar oferit de arheologie și istoria religiilor, se poate aprecia că pe teritoriul actual al României (și al R. Moldova – A. F.) s-au succedat mai multe rituri funerare. Cele mai bine argumentate arheologic sunt înlocuirea înhumării cu incinerarea la mijlocul și sfârșitul primei vârste a fierului și a incinerării cu înhumarea creștină în a doua jumătate a mileniului I p. Chr. Dar, materialul etnografic și folcloric confirmă existența și a celorlalte rituri funerare, acvatic și expunerea cadavrelor pentru a fi excarnate de păsări sau mâncate de animalele carnivore (...). Despre un ritual generalizat al înhumării creștine, scrie în continuare I. Ghinoiu, se poate vorbi numai începând din secolul al XI-lea (Ghinoiu 1999, 256, 257–258, 260; Zugravu 1997, 103-104, 133-134, 284, 287, 326, 377-378, 383, 425, 459, 463, 492 etc.; Comșa 1960, 85).

Acestea fiind spuse, să trecem nemijlocit la dezlegarea (lămurirea) problemei abordate. Astfel, cercetătorii Nicolaescu-Plopșor D. și Wolschi W. încadrează „ritualul unirii prin moarte” în categoria obiceiurilor și practicilor funerare ocazionale. Autorii nominalizați scriu, că se menționează adesea prezența unor morminte duble de adulți sau de adulți și copii, în cuprinsul necropolelor preistorice (în cultura amforelor sferice; la Sărata Monteoru, la Pir, în cadrul culturii Otomani, la Trușești, în cadrul culturii Noua). Din poziția scheletelor se poate deduce că persoanele decedate au fost așezate uneori în groapă îmbrățișate, ținându-se de mâni sau în alte atitudini ce urmăreau parcă redarea legăturilor afective sau de rudenie existente între indivizii respectivi. Descriind aceste cazuri P. Lebel le-a pus pe seama unui ritual, denumit în mod simbolic „ritualul unirii prin

moarte”, aplicat de regulă atunci când survenea decesul în împrejurări ieșite din comun a două persoane de sex opus. Cauzele morții au fost căutate de alții în accidente, boli, crime etc. Datarea unor morminte duble în neolitic (Fărcașele, jud. Olt) și epoca bronzului (Sărata Monteoru) demonstrează vechimea practicii amintite și răspândirea ei generală. Un mormânt dublu de bărbat și femeie, în poziție chircită, așezați unul în brațele celuilalt, s-a găsit și în Africa de nord datând din neolitic (Nicolaescu Ploșor, Wolski 1975, 143, 161, 162).

Morminte duble și colective au fost descoperite și în arealul pruto-nistrean. Ele țin de eneolitic și epoca bronzului (a se vedea lucrările lui E. V. Iarvoici și V. Sorokin) și se referă la civilizația primilor păstori. Astfel, în groapa unui mormânt de formă rectangulară (descoperit în localitatea Suvorov, r. Izmail, reg. Odesa) se aflau scheletele unui bărbat și al unei femei (mormântul este din prima fază a civilizației Cucuteni) (Sorokin 1994, 64-65; Ярвоић 1985, 69-74). Morminte duble și colective se întâlnesc și în culturile Hallstattului timpuriu și mijlociu din Moldova (Levițki 1994, 47-48). Unele morminte duble întâlnite la traci și getodaci, ne-ar putea vorbi despre sacrificarea (înjunghierea) soției la moartea soțului. Drept urmare, ei erau îngropați împreună (vezi mărturiile lui Herodot, Ștefan din Bizanț, Eustathius, Pomponius Mela (Stoica 1993, 94-97; Sîrbu 1993, 34-35). Probabil că unele din descoperirile de la Sighișoara-Wietenberg, Orlea și Căscioarele vorbesc, scrie V. Sîrbu despre sacrificarea soției la moartea soțului. Alte morminte duble, conform aceluiași autor, ar putea fi rezultatul unor sacrificii de fecundare. Astfel într-o groapă din așezarea de la Căscioarele, ce se datează în jur de 300 a. Chr., s-au descoperit două schelete îmbrățișate în poziție de fecundare (...) Există schelete și de copii îmbrățișați (la Orlea erau gemeni, iar la Poiana doi copii erau îmbrățișați) (Sîrbu 1993, 35).

Înmormântările duble s-au practicat și în perioada de după romanizare. Nu urmărim scopul, cel puțin pentru moment, să facem un inventar al mormintelor respective. Vom menționa doar că morminte duble au fost descoperite în necropola Vorniceni-Tulova (sfârșitul sec. XI – începutul secolului al XII-lea) (Emandi 1981, 75); la Doina-Girov (între sec. XII și prima jumătate a sec. al XIV-lea). Practica înhumărilor duble, după cum scrie V. Spinei, se întâlnește în Moldova și în secolele următoare (Spinei 1970, 600). Această practică este în uz și în prezent. Astfel, în luna mai 1999, într-un accident rutier, au decedat (imediat după nuntă) tinerii însurăței Rodica și Nicolae Dascăl din comuna Pelinia, jud. Bălți. Ei au fost înmormântați într-un singur sicriu (Costiuc 1999, 3).

Înmormântarea într-un singur sicriu sau aceeași groapă. În special a tinerilor nelumiți, și-a găsit reflectare și în creația populară. Este vorba, în primul rând, de motivul „arborilor îmbrățișați”, motiv care are anumite similitudini cu „ritualul unirii prin moarte” analizat mai sus. Motivul respectiv, conform Doinei Truță, face parte din categoria celor care cunosc o arie de răspândire extrem de largă (atât în Europa, cât și în Asia – A. F.). În literaturile populare este frecvent mai ales în balade și legende, iar uneori și în lirica populară. După modul în care mor cei doi protagoniști, se deosebesc trei tipuri ale motivului „arborilor îmbrățișați”.

I. Logodnicii nefericiți.

Din pricina interdicției dragostei, logodnei și căsătoriei (de obicei opoziția părinților sau opoziția de ordin social), doi tineri care se iubesc se sinucid (întotdeauna prin înecare). Aflând de moartea lor, părinții pun pescarii să-i caute. Tinerii sunt găsiți îmbrățișați pe fundul râului, fântânii, lacului sau mării, apoi sunt îngropați. Din mormintele lor cresc doi arbori (sau alte plante) care își împletesc ramurile (Truță 1972, 391-393, 398; Vrabie 1966, 472, 479, 488, 491 etc.; Amzulescu 1983, 314 etc.; Berdan 1986, XXVII; Hâncu 1977, 209-210; Localitățile Republicii Moldova 1999, 195). Motivul arborilor și vegetalelor înlănțuite, ca delicat simbol erotic atât de frecvent în creația poetică orală a românilor, este întâlnit, după Gh. Vrabie, în aceeași măsură și în cea universală (la portughezi, ruși, greci, germani etc.) (Vrabie 1966, 479). E bine cunoscut faptul că atât flăcăii care întruchipau „Caloianul” (Moldova) „Crăciunul” și „Primul plugar” (Transilvania), cât și ciobanii condamnați la moarte (însă mult mai rar) erau aruncați în apă.

Să fie oare vorba, în cazul sinuciderii tinerilor prin înec, de anumite reminiscențe ale unui arhaic rit de sacrificare? Sau poate e vorba de un vechi rit funerar acvatic peste care, cu vremea, s-a suprapus ritul de înmormântare? Căci la germani, în epoca fierului preromană și romană, sunt atestate sacrificii umane prin incinerare în cercuri de piatră (cultura Wielbark), apoi depuneri în mlaștini, probabil prin înecare, ca și prin descoperiri în așezări. În legătură cu acest fapt V. Sîrbu scrie: „și la geto-daci ar putea fi luată în considerație, ca o ipoteză de lucru dispersarea/depunerea resturilor incinerării în locuri „discrete”, greu de identificat arheologic: râuri, lacuri, peșteri, puțuri, mlaștini etc.” (Sîrbu 1993, 37, 40).

Subiectul (motivul) „Logodnicii nefericiți” cunoaște, conform lui A. Fochi, o audiență general-europeană, iar în ceea ce privește folclorul românesc el este cunoscut în mai bine de 200 de variante, culese de pe întreg teritoriul țării. Răspândirea sa atât de largă la români arată marea sa vechime, deoarece circulația unui subiect este în raport direct cu timpul scurs de la crearea subiectului.

Subiectul respectiv este cunoscut la bulgari, sârbo-croați, albanezi, dalmațieni (zona de coastă), la neogreci, maghiari, ucrainenii subcarpatici (Fochi 1975, 144-151).

Odinioară au mai fost răspândite încă două tipuri ale motivului „arborilor îmbrățișați”: 1) Mireasa moartă – mirele mort, 2) Soția moartă prin persecuție (inelul și năframa). Spațiul restrâns al acestui demers nu ne permite să facem analiza tipurilor respective. Cei interesați de aceste subiecte pot consulta lucrările lui D. Truță, A. Fochi, A. Hâncu etc.

În legătură cu originea motivului „arborilor îmbrățișați” înclinăm a crede că la baza lui stă „ritualul unirii prin moarte”, ritual răspândit și la strămoșii noștri geto-daci. Prin urmare, motivul respectiv ar putea fi de sorginte geto-dacă. „Ritualul unirii prin moarte” („punerea în aceeași groapă”, „același sicriu”) și-a găsit reflectare și în lirica de dragoste. Astfel, într-un cântec cules de noi în 1986 în satul Coșnița, raionul Dubăsari, de la Bulgaru Elena (62 de ani), iubitul i se

adresează iubitei căzute la pat: „Zaci puicuță, ori te scoală / Ori îmi dă și mie boală / Ș-om zace pe-o prispă afară, / Ș-om zace pe-un căpătâi / Și ne-or pune-ntr-un sicriu / Și ne-or scoate pe toloacă / Și ne-or pune un stâlp de piatră”. Acest subiect se întâlnește și la aromâni: „Aide fată să ne luăm, / Să ne luăm, să ne iubim, / Să ne ducem în locurile noastre, / Unde de-am muri / Unde de ne-m prăpădi / Două trupuri și-un mormânt / În aceeași groapă să ne pună” (Diamandi 1940, 67). Obiceiul se întâlnește și în Ardeal, de unde M. Eminescu a adunat folclor: „De-ar da bunul Dumnezeu / Să mori tu, să mor și eu, / Să ne-ngroape-ntr-o lădiță, / Guriță lângă guriță; / Să ne-ngroape pe amândoi / Sub aninul din zăvoi”. Variante ale acestui cântec au fost înregistrate în jud. Dâmbovița, Mehedinți, Caraș-Severin, Olt, Iași, Argeș, Giurgiu, Gorj, Neamț, Dolj (Ispas, Truță 1989, 254 etc.). Deci de pe întreg spațiul românesc.

Motivul „punerii în încăperea a aceluiași sicriu” și-a găsit reflectare și în poezia cultă. Cea mai elocventă dovadă a acestei afirmații este poezia „O, mamă ...” de M. Eminescu. Să cităm fragmentul respectiv: „Iar dacă împreună va fi ca să murim, / Să nu ne ducă-n triste ziduri de țințirim, / Mormântul să ni-l sape la margine de râu, / Ne pună-n încăperea aceluiași sicriu; / De-a pururea aproape vei fi de sânul meu... / Mereu va plânge apa, noi vom dormi mereu” (Eminescu 1990, 116).

În concluzie, subscriem la afirmațiile cercetătorilor Nicolaescu-Ploșșor D. și Wolski W.: „Dacă în neolitic sau epoca bronzului (dar și mai târziu – A. F.) cauzele morții pot fi căutate în respectarea unor obiceiuri sau practici rituale ce impuneau sacrificarea unuia dintre părinți sau a copilului (dar și a unor tineri nelumiți, precum și a soției la moartea soțului – A. F.), situația se schimbă pe măsură ce înaintăm în timp. Caracterul ritual al decesului se estompează, iar semnificația inițială se pierde pe parcurs, lăsând loc factorului psihologic afectiv. Faptul că asemenea morminte apar în plin creștinism ilustrează, scriu în continuare Nicolaescu-Ploșșor D. și Wolski W., forța de transmitere a fondului strămoșesc de credințe și obiceiuri, procesul fiind similar cu cel petrecut bunăoară în domeniul ornamenticii (...) Se poate trasa totodată, afirmă în continuare cercetătorii nominalizați, o linie de demarcație netă între mormintele duble descoperite izolat în cuprinsul unor necropole sau așezării și sacrificarea obligatorie sau aproape obligatorie a femeilor la unele populații vechi, ridicată la rangul de ritual funerar (inclusiv la traci și geto-daci – A. F.) (Nicolaescu-Ploșșor, Wolski 1975, 163).

Prin urmare, „ritualul unirii prin moarte” (conform precizării lui D. Nicolaescu-Ploșșor și D. Wolski: „obicei sau practică funerară ocazională”) are o vechime considerabilă și o arie de răspândire extrem de largă. Motivul „arborilor îmbrățișați” are la bază cultul vegetațional și obiceiul „punerii în încăperea aceluiași sicriu”, „în aceeași groapă” a tinerilor nelumiți. Obiceiul respectiv a fost întâlnit și la geto-daci. Însă vechimea „ritualului unirii prin moarte” este mult mai mare. El s-a practicat (cu diferite ocazii) pe parcursul a mii de ani (începând din neolitic) și se mai practică încă și azi.

BIBLIOGRAFIE:

- Amzulescu, Al. I. 1983: *Balada familială*, București.
- Berdan, L. 1986: *Balada din Moldova. Cercetare monografică*, Caietele Arhivei de Folclor, VI, Iași, p. XXVII.
- Comșa, E. 1960: *Contribuție cu privire la riturile funerare din epoca neolitică de pe teritoriul țării noastre*, Omagiu lui C. Doicoviciu, București, p. 85.
- Costiuc, S. 1993: *Mirii și-au pierdut viața a doua zi după nuntă*, Flux, ediția de vineri, 28 mai, p. 3.
- Diamandi, S. 1940: *Oameni și aspecte*, București.
- Emandi, E. 1981: *Unele considerații cu privire la cercetările arheologice din nordul Moldovei pentru perioada feudalismului timpuriu și semnificația lor istorică*, Revista muzeelor și monumentelor. Seria Muzeu, nr. 1, p. 75.
- Eminescu, M. 1990: *Poezii*, Iași.
- Fochi, A. 1975: *Coordonate sud-est europene ale baladei populare românești*, București.
- Ghinoiu, I. 1999: *Lumea de aici, lumea de dincolo. Ipostaze românești ale nemuririi*, București.
- Hâncu, A. 1977: *Eposul baladic la moldoveni*, Chișinău.
- Ispas, S., Truță, D. 1989: *Lirica de dragoste. Index motivic și tipologic IV (s-z)*. București.
- Levițki, O. 1993: *Culturile Hallstattului timpuriu și mijlociu în Moldova*, Chișinău.
- Localitățile Republicii Moldova 1999*: Vol. I, A – Bez., Chișinău.
- Nicolaescu Ploșșor, D., Wolski, W. 1975: *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, p. 143, 161, 162.
- Sîrbu, V. 1993: *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Galați.
- Sorokin, V. 1994: *Civilizațiile eneolitice din Moldova*, Chișinău.
- Spinei, V. 1970: *Unele considerații cu privire la descoperirile arheologice din Moldova din secolul al XII-lea până în prima jumătate a secolului al XIV-lea*, SCIV, 21, nr. 4, p. 600.
- Stoica, S. 1993: *Viața morală a daco-geților*, Chișinău.
- Truță, D. 1972: *Motivul „arborilor îmbrățișați”*, Revista de etnografie și folclor, nr. 5, p. 391-393, 398.
- Vrabie, Gh. 1966: *Balada populară română*, București.
- Zugravu, N. 1997: *Geneza creștinismului popular al românilor*, București.
- Яровой, Е. В. 1985: *Древнейшие скотоводческие племена Юго-Запада СССР*, Кишинев.